

Remus Mihai FERARU
(Universitatea de Vest,
Timișoara)

Conceptul de *Romania* în izvoarele literare apusene și bizantine (secolele IV-XV)

Abstract: [The Concept of *Romania* in Western and Byzantine Literary Sources (4th to 15th centuries)]. Our study aims to analyse the definitions and historical significances of the concept of *Romania*. The term *Romania* is found for the first time in Latin writings from the 4th century. Here, it designates the *Roman Empire* and its civilisation, as opposed to the territory occupied by the barbarians (*Barbaricum*). During the last quarter of the 4th century, the political unity of the Roman Empire (*Romania*) is doubled by a unity of faith, as the Empire becomes officially Christian. The limits of the Christian Church are the limits of the Empire itself. This *unitarianism* between the Church and the Empire is indicated in Latin texts by the same term - *Romania*, which thus receives a religious connotation. Starting with the 6th century, eastern, Greek-language writers use the term in order to designate the Eastern Roman Empire, whose capital city was Constantinople. The official title of the Byzantine state (*Basileia ton Rhomaion*) and the word used for the inhabitants of the *New Rome* (*rhomaioi*) reflect the idea of continuity between the Old Rome and the New (Constantinople), as well as the Byzantine citizens' belief that they were the descendants of the Romans. After the year 1080, Westerners use the term *Romania* to refer to the Byzantine Empire, according to Byzantine tradition. Starting with 1204, *Romania* designates the Latin Empire of Constantinople. In time, the concept and its derivatives received political, ethnical as well as religious connotations.

Keywords: Romania, The Roman Empire, Constantinople, Christianity, Church.

Rezumat: Studiul nostru are ca obiect analiza definițiilor și semnificațiilor istorice ale conceptului de *Romania*. Termenul de *Romania* apare pentru prima oară la scriitorii latini din secolul al IV-lea. El desemnează ansamblul format din *Imperiul Roman* și civilizația sa prin opoziție cu teritoriul ocupat de barbari (*Barbaricum*). În ultimul sfert al secolului al IV-lea unitatea politică a Imperiului Roman (*Romania*) este dublată de o unitate de credință a acestui Imperiu, devenit în mod oficial creștin. Limitele Bisericii creștine se confundă cu cele ale Imperiului însuși. Acest *unitarism* între Biserică și Imperiu este indicat în textele latine prin același termen de *Romania*, care dobândește astfel și o conotație religioasă. Începând din secolul al VI-lea, scriitorii răsăriteni de limbă greacă desemnează prin termenul de *Romania* Imperiul roman de Răsărit cu capitala la Constantinopol. Titulatura oficială a statului bizantin (*Basileia ton Rhomaion*) și numele locuitorilor *Noii Rome* (*rhomaioi*) reflectă ideea continuității între Vechea Romă și Noua Romă (Constantinopol) precum și conștiința bizantinilor că ei sunt urmașii romanilor. După 1080, apusenii desemnează Imperiul bizantin prin termenul de *Romania* în conformitate cu tradiția bizantină. Începând din 1204, *Romania* va desemna Imperiul latin de Constantinopol. De-a lungul timpului conceptul de *Romania* și derivații săi au căpătat conotații politice, etnice și religioase.

Cuvinte cheie: Romania, Imperiul roman, Constantinopol, creștinism, Biserică.

Termenul de *Romania* este utilizat în toate limbile romanice pentru a desemna spațiul în care acestea sunt vorbite începând din Antichitatea târzie. De-a lungul timpului, acest concept a cunoscut diverse definiții istorice, lingvistice și culturale. Cercetarea noastră are ca obiect analiza definițiilor și semnificațiilor conceptului de *Romania* în izvoarele literare apusene și bizantine, începând din secolul al IV-lea și până la cucerirea Constantinopolului de către turci (1453), moment care marchează prăbușirea Imperiului Bizantin.

1. Originea conceptului de *Romania*

Cuvântul *Romania* a fost utilizat pentru prima oară de către scriitorii păgâni și creștini din secolele IV-V; la acea vreme, *Romania* semnifică exclusiv *teritoriul Imperiului*

roman i autoritatea politic roman , desemnate pân atunci prin dou expresii diferite orbis romana i respectiv imperium romanum (Zeiller 1929, 194). Potrivit scriitorului latin Orosius, Romania ar fi la origine un termen de factur popular¹; această p rere a fost unanim acceptat i de c tre cercet torii moderni (Zeiller 1929, 194).

2. Sensurile termenului Romania la scriitorii latini i greci din secolele IV-V.

Înainte de a p trunde în limba latin literar , cuvântul Romania fusese utilizat o lung perioad de timp în latina vulgar . În intervalul de timp care precedase p trunderea cuvântului Romania în latina scris , acesta intrase i în limba greac , fiind folosit de c tre Sfântul Atanasie cel Mare în 358, de Epifanie de Salamina în 365 i de c tre Sfântul Nil la începutul secolului al V-lea (Zeiller 1929, 194). Îns cele mai vechi utiliz ri ale termenului Romania sunt documentate în textele latine. Prima parte a cronicii latine – *Consularia Constantinopolitana* – redactat la Roma în jurul anului 330, ne furnizeaz cea mai veche atestare documentar a termenului Romania². Acela i termen apare în *biografia lui Ulfila (Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae)*³ redactat în 383 de c tre episcopul Auxentius din Durostorum⁴. O alt atestare documentar a termenului Romania ne este furnizat de c tre a doua parte a cronicii *Consularia Constantinopolitana* redactat c tre 395, la Constantinopol⁵. Acela i termen este folosit de c tre Orosius în lucrarea sa *Historiae adversum paganos*, redactat prin 417/418⁶.

În continuare vom prezenta sensurile termenului Romania în textele grece ti din secolele IV-V. În lucrarea sa, *Historia arianorum ad monachos* redactat prin 358, Sfântul Atanasie cel Mare nume te ora ul Roma metropola Romaniei (ή ἡ ' μ ί μ ό)⁷. În cunoscutul s u tratat *Împotriva ereziilor*, compus în 365, Epifanie din Salamina menționează de cel puțin două ori termenul Romania; vorbind despre r spândirea rapid a ereziei lui Arius, Epifanie scrie c „arianismul a câ tîgat aproape toat Romania” („ὁ ί ᾱ ἡ ' μ ί ὀ , μᾶ ἦ ᾶ ἦ ᾶ μέ ”)⁸. Într-un alt fragment în care se refer la țările r s ritene, Epifanie precizeaz c Marea Ro ie ofer un bun

¹ Orosius, *Historiae adversum paganos* VII, 43, 5, p. 128 : „... essetque, ut vulgariter loquar, Gothia quod Romania fuisset” („Gothia, pentru a vorbi în limbajul popular, s fie ceea ce Romania fusese odinioar ”).

² Theodor Mommsen (ed.), *Chronica minora* I, p. 228, apud, Zeiller 1929, 196, nota 1: « ad annum 261: Hostes multi irruerunt in Romania ; ad annum 295 : Carporum gens universa in Romania se tradidit ».

³ FHDR II, 112-113: „Sanctissimus vir beatus Ulfila cum grandi populo confessorum de barbarico pulsus in solo Romaniae, at huc beate memorie Constantio principe honorifice est susceptus. (...) Degens cum suo populo in solo Romanies”.

⁴ Auxentius din Durostorum a fost discipolul episcopului got arian Ulfila care l-a crescut înc din fraged copil rie. În 383, el a redactat biografia fostului s u dasc l (*Epistula de fide, vita et obitu Ulfilae*). Auxentius era originar din teritoriile de la nordul Dun rii de Jos, locuite de populația romanizată. În 348-349, el s-a refugiat împreun cu Ulfila la sudul Dun rii, pe teritoriul Imperiului roman, datorit prigoanei declanșate împotriva goșilor creștini. Către 380, Auxentius a ajuns episcop arian de Durostorum. (Preda 1994, 144).

⁵ Theodor Mommsen (ed.) *Chronica minora*, (*Monum. Germ. Auct. Antiq.*), IX, pp. 242-244: „ad annum 376: His consulibus victi et expulsi sunt Gothi gente Unorum et suscepti sunt in Romania pro misericordia iussionne Augusti Valentis; ad annum 382: Ipso anno universa gens Gothorum cum rege suo in Romaniam se tradiderunt die V non. Octobr.; ad annum 386: His consulibus victi atque expugnati et in Romania captivi adducti gens Geothyngiorum a nostris Theodosio et Arcadio” apud Zeiller 1929, 196 et notele 6, 7 i 8.

⁶ Orosius, *Historiae adversum paganos*, III, 20, 11, p. 174: „Sed, dicat quisquam: <isti hostes Romaniae sunt>”; vezi i Orosius, *Historiae adversum paganos*, VII, 43, 5, p. 128.

⁷ Athanasius Alexandrinus, *Historia arianorum ad monachos*, 35 in PG XXV, col. 733 C.

⁸ Epiphanius, *Adversus haereses*, II, 2, 69 in PG XLII, col. 204 B.

acces spre teritoriul *Romaniei* („ὁ μ ἄ ῆ ’ ᾱ ᾶ ᾷ , ἐ ἰ ᾶ ὀμ ῆ ’ μ ἰ μέ ”)⁹. La începutul secolului al V-lea, Sfântul Nil menționează cuvântul *Romania* într-o scrisoare pe care i-o adresase retorului Apollodor; acesta scrie: „ ἰ ῆ ᾶ ῶ ᾶ ῆ ᾶ ἐμ ᾶ ῆ ’ μ ἰ ᾶ, ὀ μ ῆ ῶ ᾶ μ ῆ μ ῆ μ ῶ ῶ ἰ ῶ ῶ ῶ ῆ ”¹⁰.

La primii doi scriitori greci menționați mai sus (Atanasie cel Mare și Epifanie din Salamina), termenul *Romania* desemnează teritoriul Imperiului roman, fiind echivalent cu expresia latină *orbis romanus* (Zeiller 1929, 195).

În comparație cu textele grecești, cele latine înregistrează noi sensuri ale termenului de *Romania*. În prima parte a cronicii *Consularia Constantinopolitana* se cite te: „Hostes multi irruerunt in *Romania*” („Mulți dușmani s-au n pusit asupra *Romaniei*”); în dreptul anului 295, cronică consemnează : „Carporum gens universa in *Romania* se tradidit” („Întregul neam al carpilor s-a ezat în *Romania*”) (Zeiller, 1929, 196).

Referindu-se la emigrația goșilor nord-dun reni cre tini în frunte cu episcopul Ulfila în sudul Dun rii, pe teritoriul Imperiului roman (348), Auxentius consemnează : „Sanctissimus vir beatus Ulfila cum grandi populo confessorum de varbarico pulsus in solo *Romaniae*, athuc beate memorie Constantio principe honorifice est susceptus” („Prea sfântul și fericitul Ulfila, fiind izgonit cu o mare mulțime de credincioși din ținutul barbar pe p mântul romanilor, a fost primit cu cinste de împ ratul Constanțiu, de fericit pomenire pân acum”); câteva rânduri mai jos, Auxentius adaug c , dup stabilirea sa pe teritoriul Imperiului („in solo *Romaniae*”), Ulfila a propov duit înc treizeci i trei de ani dreapta credință („Degens cum suo populo in solo *Romaniae* absque illis septem annis triginta et tribus annis veritatem praedicavit...”) (*FHDR* II, 112-113).

Termenul *Romania* este menționat de mai multe ori în cea de-a doua parte a cronicii *Consularia Constantinopolitana* redactat c tre 395. În dreptul anului 334, cronică consemnează : „His consulibus Sarmatae servi universa gens dominos suos in *Romaniam* expulerunt” („În anul când aceștia erau consuli, întregul neam al sarmaților «supuși» i-au alungat pe «st pâinii» lor pe p mântul romanilor¹¹ [n.n. in *Romaniam*]”)¹² (Zeiller, 1929, 196).

Consularia Constantinopolitana consemnează migrația hunilor din anul 376: „His consulibus victi et expulsi sunt Gothi gente Unorum (sic!) [*Hunorum*] et suscepti sunt in *Romania* pro misericordia iussione Augusti Valentis” („În anul când ace tia erau consuli, goșii au fost învinși și alungați de către neamul hunilor și au fost primiți pe pământul romanilor [n.n. in *Romania*] din mila i porunca împ ratului Valens”) (Zeiller, 1929, 196);

⁹ *Ibidem*, II, 2, 66, in *PG* XLII, 11, col. 29 D.

¹⁰ S. Nilus Abbas, *Epistolae* I, 75 (*Apollodoro rhetori*) in *PG* 79, col. 116 A.

¹¹ În acest fragment se face aluzie la revolta a a-numiților sarmați *limigantes* (*supu ii*) împotriva sarmaților *argaragantes* (*st pâinii*). Este posibil ca *argaragantes* s reprezinte ramura sarmaților *roxolani*. Sub presiunea goșilor, ace tia au p truns în Moldova i Muntenia la sfâr itul secolului al II-lea i în prima jum tate a secolului al III-lea. De aici, o parte a roxolanilor s-a deplasat spre câmpia Tisei i în zona Banatului, unde, înc din anul 50, se stabiliser deja triburilor sarmaților *iazigi*. Aceștia din urmă sunt denumiți și *limigantes* datorit instal rii lor pe *limes*, la frontiera Imperiului roman. Cele dou neamuri sarmate au conviețuit împreun , îns cu timpul, roxolanii i-au impus autoritatea asupra *iazigilor* (Ammianus Marcellinus, *Istorie roman* , XVII, 12, 1-20, pp. 163-166; Hieronymus, *Chronicon*, pp. 80-81, 334, f.). În 334, sarmații *iazigi* (*limigantes*) s-au r sculat împotriva roxolanilor (*argaragantes*) care au fost nevoiți să părăsească zona Banatului, o parte dintre aceștia refugiindu-se în Imperiu (Tudor 1982, 695-696).

¹² Cf. Hieronymus, *Chronicon*, pp. 80-81, 334, f.: „Sarmatae Limigantes dominos suos, qui nunc Argaragantes vocantur, facta manu, in Romanum solum expulerunt”.

sub presiunea hunilor, triburile goților au fost silit să-și părăsească teritoriile din nordul Mării Negre și de la mijlocul nopții de la gurile Dunării și să treacă la sud de fluviu, în provinciile răsăritene ale Imperiului (*Romania*). Cu acordul împăratului Valens, goții s-au așezat pe teritoriul roman în calitate de *foederati* (Ammianus Marcellinus, *Istorie romană* XXXI, 4, 1-12, pp. 565-567).

Consularia Constantinopolitana menționează în dreptul anului 382 colonizarea vizigoților pe teritoriul roman: „ad annum 382: Ipso anno universa gens Gothorum cum rege suo in *Romaniam* se tradiderunt die V non. Octobr.” („în anul 382: În acest an, întregul neam al goților împreună cu regele lor s-a așezat pe pământul romanilor [n. n. în *Romaniam*], în 5 octombrie”). Potrivit tratatului de pace încheiat de către împăratul Teodosie cel Mare cu vizigoții, aceștia din urmă erau colonizați în Moesia Secunda; ei dispuneau de autonomie deplină, având obligația, în calitate de *foederati*, să apere frontiera din rean de atacurile declanșate de la nordul fluviului (Brezeanu 2007, 44; Morisson 2004, 13-14; 320-321).

Orosius utilizează de două ori cuvântul *Romania* în lucrarea sa *Historiae adversum paganos*, redactată prin 417/418. El afirmă că barbarii sunt *du manii Romaniae* („hostes *Romaniae*”)¹³. În alt fragment, Orosius ne relatează ceea ce aflase de la un apropiat al regelui vizigot Athaulf (410-415); acesta din urmă „aspirase înainte de toate, odată cînd s-a vădit că numele de roman, s-a făcut din întregul teritoriu roman un imperiu al goților” („...se imprimis ardentem inhiasse, ut, oblitterato Romano nomine, Romanum omne solum Gothorum imperium et faceret...”)¹⁴ și, adaugă Athaulf, „*Gothia*, pentru a vorbi în limbajul popular, să fie ceea ce *Romania* fusese odinioară” („essetque, ut vulgariter loquar, Gothia quod *Romania* fuisset”)¹⁵. De asemenea, visul regelui vizigot era „să devină ceea ce fusese odinioară Octavianus Augustus” („... fieret nunc Athaulfus quod quondam Caesar Augustus”)¹⁶, adică conducătorul unui Imperiu universal.

O altă mențiune a termenului *Romania* apare în lucrarea *Vita Augustini* a lui Possidius unde se vorbește despre „cei care distrug *Romania*” („*Romaniae* eversores”)¹⁷. Possidius face aici aluzie la vandalii care invadaseră Africa de Nord.

În textele latine prezentate mai sus, *Romania* apare doar în contextul menționării barbarilor și în opoziție cu aceștia. În *Consularia Constantinopolitana*, cuvântul *Romania* este menționat fie în legătură cu o invazie a barbarilor, fie cu o stabilire pașnică a acestora pe teritoriul roman. În *biografia episcopului got Ulfila* redactată de către Auxentius este foarte bine evidențiată opoziția între ținutul barbar (*de varvarico pulsus*) – pe care sunt obligați să-l părăsească goții creștini persecutați în frunte cu Ulfila – și pământul romanilor (*solo Romaniae*) unde emigranții se așează și găsesc protecție și pace (Zeiller 1929, 197).

Textele lui Possidius și Orosius sunt puțin mai expresive. În timp ce Possidius face aluzie la năvălitorii barbari care au distrus pământul *Romaniei*, Orosius pune în opoziție cele două lumi rivale și inamice, *Gothia* și *Romania*. Orosius evocă ambițiile nemăsurate ale regelui Athaulf care urmărirea să substituie o lume cu cealaltă; dorința regelui vandal era „să

¹³ Orosius, *Historiae adversum paganos* III, 20, 11, p. 174.

¹⁴ *Ibidem*, VII, 43, 5, p. 128.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Possidius, *Vita Sancti Augustini* XXX, (1919), p. 118. r. 14-15: „Eique rescriptis insinuasse quid magis ab illis *Romaniae* eversoribus esset metuendum”.

fac din întregul teritoriu roman un imperiu al goților” („Romanum omne solum Gothorum imperium et faceret...”) (Zeiller 1929, 197).

A adar, la Auxentius din Durostorum și la Orosius, cuvântul *Romania* are două semnificații; pe de o parte, termenul în discuție desemnează teritoriul Imperiului roman; pe de altă parte, *Romania* capătă o nouă conotație, desemnând *autoritatea supremă a Romei și civilizația sa superioară* în opoziție cu lumea barbară necivilizată și sălbatică (*Barbaricum*). Această ultimă semnificație a cuvântului *Romania* – foarte bine definită mai ales în textul lui Orosius – constituie un indiciu al existenței unui sentiment patriotic roman pus în practică prin efortul colectiv de a apăra valorile „naționale” și religioase care au adus măreție Romei în fața amenințării barbarilor. (Zeiller 1929, 197; Meslin 1964, 5).

Prin termenul de *Romania*, Orosius înțelege unitatea dintre Biserică și stat a cărei fundamentare teoretică a fost trasată de către Eusebiu de Cezareea încă din secolul al IV-lea¹⁸. Chiar și după cucerirea și devastarea Romei de către vizigoții lui Alaric în 410, Orosius recunoștea explicit siguranța și protecția pe care Imperiul le oferea creștinilor. El afirmă: „Oriunde merg în Imperiu, chiar dacă nu cunosc pe nimeni, sunt liniștit: «sunt un roman printre romani, un creștin printre alți creștini, un om printre oameni; aceleași legi, aceleași credințe, același sânge mă protejează, sunt pretutindeni acasă»”¹⁹.

Ba chiar, potrivit planului divin, Orosius preconizează integrarea în *Romania* a barbarilor deveniți creștini²⁰. Convertirea la creștinism a fost aproape întotdeauna concepută și înțeleasă ca o cale de acces a barbarilor la romanizare. Cu alte cuvinte, adoptarea creștinismului de către barbarii din Apus a coincis cu romanizarea acestora și implicit cu intrarea lor în sfera de influență a Imperiului. În 396, Fritigil, regina marcomanilor, dorea să se convertească la creștinism; în acest sens, ea se adresează episcopului Ambrozie de Mediolanum care îi trimite un rezumat al doctrinei creștine. Totodată, Ambrozie o sfătuiește pe Fritigil să-l convingă pe soțul ei să îmbrățișeze pacea romană prin convertirea la dreapta credință²¹; în realitate, convertirea reginei avea drept consecință intrarea poporului său în sfera de influență a Romei (Meslin 1964, 5). În scrisoarea adresată lui Victrix de Rouen în 398, episcopul Paulin de Nola îl felicită pe confratele său pentru activitatea misionară desfășurată la triburile barbare ale morinilor și nenvilor, a ezate în imediata vecinătate a graniței Imperiului roman. Prin încreștinarea barbarilor, episcopul Victrix a reușit să transforme ținutul pustiu și sălbatic locuit de către aceștia într-o regiune civilizată, plină de orașe, cetăți și mănăstiri; pretutindeni erau celebrate binefacerile păcii romane²². A adar,

¹⁸ Potrivit lui Eusebiu de Cezareea, puterea Imperiului roman se întemeiază pe unitatea indisolubilă dintre Biserică și stat a cărei realizare constituie unicul scop al întregii istorii omenești. Imperiul constituie proiecția terestră a împărăției cerești și el nu poate fi decât unic și universal. Astfel, cele două regate, „cel ceresc” și cel pământesc se confundă în limitele Bisericii creștine coincid cu cele ale Imperiului. De acum înainte, orice neajuns pricinuit Bisericii apare în mod inevitabil ca o trănărie față de Imperiu. Împăratul roman nu mai putea să se îngrijească de Imperiu, fiind preocupat de buna rânduială în Biserică și de unitatea acesteia, Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare* II, 55, pp. 113-114.

¹⁹ Orosius, *Historiae adversum paganos*, V, 1, 14.

²⁰ *Ibidem*, VII, 41, 7-9.

²¹ Paulinus Mediolanensis, *Vita Sancti Ambrosii*, 36 în *PL* XIV, col. 42: „Ad quam ille epistolam fecit praeclaram in modum catechismi in qua etiam admonuit ut suaderet viro Romanis pacem servare: qua accepta epistola, mulier suasit viro, ut cum populo suo se romanis traderet”.

²² Paulinus Nolanus, *Epistola XVIII*, în *PL* LXI, col. 239: „Ubi quondam deserta silvarum ac littorum pariter intuta advenae barbari aut latrones incolae frequentabant, nunc venerabiles et angelici sanctorum chori urbes oppida, insulas, silvas, ecclesiis et monasteriis plebe numerosis, pace consonis celebrant”.

Sensul de Imperiu universal, atributul fundamental al Bizanțului s-a estompat în apus, odată cu formarea exarhatului Ravennei; teritoriul acestuia a fost denumit *Romagna*, toponim derivat din *Romania*. Toponimul *Romagna* urcă în secolul al VI-lea, epocă în care peninsula italică era împărțită între regatul longobard și exarhatul Ravennei (care făcea parte din teritoriul Bizanțului). Exarhatul Ravennei a fost creat de împăratul Mauriciu, având capitala la Ravenna. Datorită reducerii progresive a teritoriului controlat de către exarhatul Ravennei, termenul de *Romania* a ajuns să coincidă cu o zonă geografică bine determinată a peninsulei italiene rămase sub controlul Imperiului roman de răsărit care îngloba mai ales regiunea Romagnei actuale. Așadar, în opoziție cu teritoriul peninsulei italiene ocupat de către longobarzii denumiți *Longobardia* și apoi *Lombardia*, exarhatul Ravennei era numit *Romandiola* și apoi *Romagna*, nume care s-a păstrat pentru teritoriul din jurul capitalei Ravenna.

Occidentalii, în special italienii numesc statul bizantin *Romania*. Același termen a fost folosit începând din 1204 pentru a desemna Imperiul latin de Constantinopol. Începând din timpul dinastiei Comnenilor, termenul *Romania* va desemna statul bizantin în documentele oficiale emise de cancelaria bizantină (Page 2008, 51-52; Brezeanu 2007, 420; Kazhdan Talbot, 1991, vol. III, 1805). Arabii și mai târziu turcii numeau Bizanțul prin termenul *Rum* care trimite la ideea originii romane a bizantinilor. Bizanțul este *Rum* de unde numele sultanatului de Rum creat de către selgiucizi în Asia Mică bizantină în secolul XI, în timp ce otomanii denumesc *Rumelia* teritoriul Balcanilor, fost teritoriu bizantin. De asemenea, *Romania* apare în titulatura regelui sârb Stefan Uros IV Dusan (1331-1355) care se autointitula *împărat și autocrator al Serbiei și României*. Prin această titulatură, regele sârb nu urmărea altceva decât legitimarea propriei sale puteri regale. Astfel el se erija în continuatorul împăraților bizantini și a statului bizantin (Kazhdan Talbot, 1991, vol. III, 1805).

Termenul de *Romania* este la bază un termen cu aplicare geografică. El are cel mai lung istoric fiind cu regularitate întrebuințat pentru a denumi statul roman guvernat de la Constantinopol de la începuturile sale. Totodată, prin conceptul de *Romania* este desemnată atât o entitate geografică, cât și una politică și religioasă.

Bibliografie

Izvoare

- Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, studiu introductiv, traducere, note și indice Prof. David Popescu, București: Editura Științifică și Enciclopedică [f.a.].
- Athanasius Alexandrinus, *Historia arianorum ad monachos*, în Jacques-Paul Migne (éd.), *Patrologia Graeca. Patrologiae cursus completus, series graeca*, XXV, Paris, 1857.
- Doctrina Jacobi nuper baptizati*, édition et traduction par V. Déroche, în Gilbert Dagron, Vincent Déroche (coord.), *Juifs et Chrétiens en Orient byzantin*, ouvrage publié avec le concours de la Fondation Ebersolt du Collège de France, Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance, Paris, 2010, pp. 47-229.
- Epiphanius Constantiensis, *Adversus haereses*, în Jacques-Paul Migne (éd.), *Patrologia Graeca. Patrologiae cursus completus, series graeca*, XLII, Paris, 1858.
- Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, în „Scrieri, Partea a doua”, colecția *Prin și pentru Scriitorii Bisericii ti (PSB)*, vol. 14, studiu introductiv de Prof. dr. Emilian Popescu, traducere și note de Radu Alexandrescu, București, 1991.

- FHDR II, *Fontes Historiae Dacoromanae (Izvoarele istoriei României)*, vol. II, publicate de Haralambie Mih escu, Gheorghe tefan, Radu Hîncu, Vladimir Iliescu, Virgil, C. Popescu, Bucure ti: Editura Academiei, 1970.
- Hieronymus, *Chronicon (Chronique. Continuation de la «Chronique» d'Eusèbe, années 326-378)*, texte latin de l'édition de R. Helm, traduction française inédite, notes et commentaires par Benoît Jeanjean et Bertrand Lançon, (collection « Histoire »), Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2004.
- Nilus Abbas, *Epistolarum libri quatuor*, in Jacques-Paul Migne (éd.), *Patrologia Graeca. Patrologiae cursus completus, series graeca*, LXXIX, Paris, 1865.
- Orosius, *Historiae adversum paganos – Histoires contre les Païens*, texte établi et traduit par Marie-Pierre Arnaud-Lindet, Paris: Les Belles Lettres, 1990-1991.
- Paulinus Mediolanensis, *Vita Sancti Ambrosii* in Jacques-Paul Migne (éd.), *Patrologia Latina. Patrologiae cursus completus, series latina*, XIV, Paris, 1882.
- Paulinus Nolanus, *Epistolae*, in Jacques-Paul Migne (éd.), *Patrologia Latina. Patrologiae cursus completus, series latina*, LXI, Paris, 1861.
- Possidius, *Vita Sancti Augustini*, edited with revised text, introduction, notes, and an english version by Herbert T. Weiskotten, Princeton University Press, Princeton, 1919.
- Sfântul Teofan M rturisorul, *Cronografia*, traducere din limba greac , studiu introductiv i note de Mihai Ţipău, Bucureşti: Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2012.
- Theophanes, *Chronographia*, vol. I-II, ed. Ioannis Classenus, in *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 43-44, Bonn, 1839.

Volume, studii i articole

- Brezeanu, Stelian. 2007. *Istoria Imperiului Bizantin*, Bucure ti: Editura Meronia.
- Dagron, Gilbert. 1984. *Les villes dans l'Illyricum protobyzantin*, în *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin*, Actes du colloque organisé par l'École française de Rome (Rome, 12-14 mai 1982), École française de Rome, Rome, pp. 1-19.
- Dagron, Gilbert, Riché, Pierre, Vauchez, André (coord.). 1993. *Évêques, moines et empereurs (610-1054)*, in Jean-Marie Mayeur (coord.), *Histoire du christianisme des origines à nos jours*, tome IV, Paris: Éds. Desclée.
- Dagron, Gilbert, Déroche, Vincent (coord.). 2010. *Juifs et Chrétiens en Orient byzantin*, ouvrage publié avec le concours de la Fondation Ebersolt du Collège de France, Paris: Association des amis du Centre d'histoire et civilisation de Byzance.
- Devresse, Robert. 1937. *La fin inédite d'une lettre de saint Maxime : une baptême forcé de Juifs et de Samaritains à Carthage, en 632*, in „Revue des Sciences Religieuses”, 17/1, pp. 25-35.
- Kazhdan, Alexander P., Talbot, Alice-Mary. 1991. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. III, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Meslin, Michel. 1964. *Nationalisme, État et religions à la fin du IVe siècle*, in „Archives des sciences sociales des religions”, 18, pp. 3-20.
- Meyendorff, Jean. 1993. *Unité de l'Empire et divisions des Chrétiens*, traduction de l'anglais par Françoise Lhoest, Paris: Les Éditions du Cerf.
- Morrison, Cecile. 2004. *Le Monde Byzantin*, vol. I: *L'Empire romain d'Orient (330-641)*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Page, Gill. 2008. *Being Byzantine. Greek Identity before the Ottomans*, Cambridge University Press.
- Preda, Constantin (coord. științific). 1994. *Enciclopedia arheologiei i istoriei vechi a României*, vol. I (A-C), Bucure ti: Editura Enciclopedic .
- Tudor, Dumitru (coord. tiinț.). 1982. *Enciclopedia civilizației romane*, Bucure ti: Editura tiințifică și enciclopedic .
- Zeiller, Jacques. 1929. *L'apparition du mot „Romania” chez les écrivains latins*, in „Revue des études latines”, 1, pp. 194-198.